

РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ПРОЦЕСІ ДЕТИНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Толстова А.В., к.е.н., асистент (УкрДАЗТ)

В статті досліджено структуру тіньової економіки України, визначено основні причини її зростання, запропоновано першочергові напрями детинізації економіки в аспекті державного регулювання.

Ключові слова: державне регулювання, тіньова економіка, детинізація, підприємництво, корупція.

Постановка проблеми. В умовах активізації трансформаційних процесів, формування соціально-орієнтованої ринкової економіки України, розвитку системних кризових явищ, загострення конкурентної боротьби, недосконалості інституційно-правової бази країни відбувається поширення такого соціально-економічного явища, як тіньова економіка. Зростання обсягів продукції та фінансових ресурсів, які обертаються в цій сфері економіки, призводять до підвищення рівня неконтрольованого державою сектора економіки та становлять суттєві перешкоди із забезпечення стійкого розвитку України. Саме тому, особливо актуальними постають питання ефективного державного регулювання в аспекті детинізації економіки країни.

Аналіз публікацій та виділення не вирішених частин загальної проблеми. Питанням розвитку тіньової економіки, її сутності, причинам виникнення, вплив на соціально-економічні процеси суб'єктів господарювання присвячені роботи таких вітчизняних вчених як: Бобиля В.В., Борусевича Х.Ю., Гордієнка М.Г., Кирпи С.В., Книжки Л.А., Колобердянка І.І., Бехтера С.О., Кондрата І.Ю., Миндюка Т.П., Мазура І.І., Нехайчука Ю.С., Приварникова І.Ю., Степанюка К.В. Тихончинка О.С., Кондратьєва В.А. та ін. [1-11]. Однак в роботах не приділяється уваги державному регулюванню як чиннику детинізації економіки України.

Метою статті є дослідження структури тіньової економіки, визначення причин, що обумовлюють її зростання, та надання рекомендації щодо детинізації економіки України в аспекті державного регулювання.

Вклад основного матеріалу. Україна має великий сектор тіньової економіки, яка обслуговує інтереси не лише суб'єктів господарювання, громадян, які не мають стабільного заробітку та підприємств, які зацікавлені в підвищенні рівня доходів, а й економічні та політичні інтереси певних впливових і ділових кіл. На жаль, такі особливості української економіки в країні стають закономірними та призводять до зростання і поширення таких явищ, як корупція, політичний

лобізм, рейдерство, злиття державного апарату з тіньовою економічною діяльністю.

Тіньова економічна діяльність – це складне багатогранне явище, яке при будь-яких суспільно-політичних умовах існує та розвивається, є наслідком державного контролю, регулювання в економічній сфері. Як показує практика, тіньова економіка буде зберігатися до тих пір доки буде існувати державна форма організації суспільного життя, а держава, в певній правовій формі, буде впливати на економічний розвиток шляхом впровадження бюджетної, податкової, грошово-кредитної, валютної політики. Саме тому, першочерговим завданням кожної держави повинно бути скорочення її частки, значення, яке вона займає в суспільному житті, ліквідація механізмів її взаємодії з легальною економікою та впровадження заходів щодо її детинізації. Варто зазначити, що за часи незалежності тіньова економіка в Україні поширилась на всі сфери економіки, а в, поєднанні з організованою злочинністю та корупцією, вона створює загрози економічній та національній безпеці країни [5].

За даними міжнародного валютного фонду, на сьогодні, доля тіньової економіки в Україні складає 20%. Відповідно до оцінки податкової служби країни, обсяг тіньового сектору української економіки складає понад 350 млрд грн на рік, серед яких: 170 млрд грн – заробітна плата в «конвертах», 100 млрд грн – доходи власників активів, 35 млрд грн – неофіційні платежі, 45 млрд грн – основні засоби, матеріальні ресурси та послуги тіньового сектору. За оцінкою Міністерства економічного розвитку та торгівлі, рівень тінізації економіки країни складає 34% валового внутрішнього продукту, що на 0,4% більше минулого року. Якщо звернутися до підрахунків експертів Міжнародного банку, то частка неформальної, тіньової економіки країни складає майже 50% [12,13]. Провідні спеціалісти країни передбачають і подальше зростання тіньового сектору економіки України, яке обумовлюється рядом зовнішніх та внутрішніх ризиків. Це в першу чергу ризики, що супроводжують відтворення регресійних процесів в країнах Європи, збереження фінансових,

боргових, зобов'язань на зовнішньому ринку, які спроможні обумовити різке скорочення темпів розвитку країни. До внутрішніх ризиків зростання частки тіньової економіки варто віднести ризики дестабілізації економічної ситуації, а саме: зростання негативного сальдо поточного рахунку платіжного балансу, ріст девальвації очікувань, низьку кредитну активність [14].

Зростання частки тіньової економіки в Україні негативно впливає на перерозподіл доходів суспільства, призводить до значних втрат бюджетних ресурсів, деформації податкової системи, дезорганізовує, дестабілізує, блокує розвиток економіки, держави, суспільства, призводить до криміналізації суспільства, соціальної незахищеності, втрати темпів довгострокового інвестиційного розвитку, створює диспропорції в структурі економіки, призводить до руйнації системи централізованого управління економікою країни, соціально-економічними процесами.

В структурі тіньової економіки виділяють такі напрями діяльності:

- легальний, який користується недосконалістю чинного законодавства;
- напівлегальний, в якому суб'єкти узаконеної діяльності ухиляються від сплати податків;
- неофіційний, в який входять незареєстровані форми підприємництва;
- підпільний, пов'язаний з прямими порушеннями чинного законодавства.

Самими розповсюдженими видами тіньової діяльності вважаються махінації з податками, торгівля наркотиками, праця нелегальних мігрантів, тіньовий гральний бізнес, незаконне виготовлення зброї, розповсюдження наркотичних засобів, контрабанда, незаконне повернення податку на додану вартість, зарплата в конвертах, а також тіньова зайнятість, нелегальне виробництво товарів і послуг [11].

В Україні тіньова економіка дає заробіток більш ніж 8 млн. осіб. Найбільшої тінізації діяльності набуло виробництво та реалізація лікеро-горілчаних і тютюнових виробів, нафтопродуктів. В сучасній Україні тіньова діяльність поширилась по всім сферам економіки. Частка тіньової діяльності в торгівлі складає майже 80%, будівництві – 66%, нерухомості - 60%, гральному бізнесі - 53%, громадському харчуванні - 53%, засібх масової інформації -53 %, транспорт і перевезення - 46%.

Найбільш поширеними видами тіньової діяльності є випадки приховування прибутків підприємств та доходів громадян від оподаткування, необґрунтовані податкові пільги, та заборгованості по заробітній платі. Підприємства мають властивість переводити активи заробітної плати з легального сектору

економіки в тіньовий. Відмивання грошей, отриманих від незаконної діяльності, поширилося і перетворилося на глобальну загрозу цілісності, надійності та стабільності фінансово-кредитних і представницьких структур. Варто зазначити, що 25-50% доходів приватних підприємств не відображаються в документах бухгалтерського обліку, а для більшості малих підприємств «тінь» може досягати 80 -90% [13,11].

Тіньова економіка активно впроваджується і в сферу зовнішньоекономічної діяльності. У країні сформувалася організована мережа нелегального (тіньового) обігу та переказу за кордон товарних, валютних, сервісних та інтелектуальних ресурсів. Одним з каналів витоку валюти є іноземні фірми.

Найбільш важливою проблемою є незаконний вивіз капіталу та відмивання брудних грошей в ході експертно-імпорتنих операцій. Дуже велика кількість грошей надходить у тіньовий обіг від зовнішньоекономічної діяльності підприємств - за рахунок маніпулювання цінами, обсягами отриманого товару, оформлення на митниці одного товару замість іншого. У таких випадках значно знижується сплата митних зборів. В Україні ж товар реалізується за завищеними цінами, а отриманий прибуток йде у тіньовий обіг.

Відмивання брудних грошей здійснюється з використанням фінансових установ. Співробітники банків знають про незаконні операції, а іноді і є їх співучасниками. При такій кількості комерційних банків, які існують в Україні, державним організаціям практично неможливо простежити всі підозрілі операції.

Основними причинами, які обумовлюють розвиток тіньової економіки України є [14]:

- несприятливі умови ведення бізнесу (наявність надмірного регуляторного та податкового тиску на корпоративний сектор). Україна у рейтингу “Ведення бізнесу-2012” (Doing Business-2012) зайняла 152 місце серед 183 країн світу, які досліджуються у рейтингу;

- низька ефективність держави у забезпеченні інституційних основ розвитку конкурентоспроможної економіки. Згідно рейтингу Глобального індексу конкурентоспроможності (ГІК) 2011/2012 Україна за оцінкою ефективності державних та суспільних установ зайняла 131-ше місце серед 142 країн. У порівнянні з рейтингом ГІК 2010/2011 цей показник покращився на 2 пункти, що свідчить про започаткування позитивних змін в адміністративній і цивільно-правовій сферах;

- високий рівень монополізації внутрішнього ринку. За даними Антимонопольного комітету у 2011 році із загального обсягу реалізованої продукції в Україні 49,8% продукції реалізовувалося на ринках із конкурентною структурою. Найбільш

монополізованими є окремі галузі паливно-енергетичного комплексу, галузі транспорту та зв'язку, житлово-комунального господарства;

- низька ефективність функціонування органів судової та правоохоронної системи. За ефективністю правової системи у вирішенні питань арбітражу між господарюючими суб'єктами, а також питань захисту від неправомірних дій з боку державних органів влади Україна зайняла відповідно 138 і 135 місця у рейтингу ГК 2011/2012;

- високий рівень корумпованості. Згідно з Індексом сприйняття корупції 2011р. (Corruption Perception Index) Україна поділила 152 місце з Таджикистаном (рейтинг охоплює 182 країни);

- недостатній захист прав на рухому та нерухому власність, включаючи права на фінансові активи. За даними рейтингу ГК 2011/2012 Україна посіла 138 місце за показником захисту прав міноритарних акціонерів та 137 місце за показником захисту прав власності.

Тінізація економіки призводить до неузгодженості дій всіх гілок влади при реалізації антикризових заходів, посилення нестабільності в країні. Процес виходу економіки країни з тіні гальмує неефективна податкова політика, яка обмежує розвиток виробничих секторів з високою часткою доданої вартості і стимулює розвиток сировинних галузей та сфери послуг. Впровадження Податкового кодексу негативно вплинуло на розвиток середнього та малого бізнесу, що призвело до переходу національних виробників в тінь.

Скорочення частки тіньової економіки та її корумпованості не можливо вирішити разовими заходами. Вирішення даної проблеми, детінізації економіки, потребує розробки цілісної системи дій, спрямованих передусім на викорінення причин та передумов виникнення цих явищ і процесів. Політика детінізації має базуватися на принципі заохочування до ведення легального бізнесу та усунення тих адміністративно-регуляторних бар'єрів, які стримують діяльність суб'єктів господарювання. Тому основними пріоритетами держави, які сприятимуть детінізацію економіки повинні бути: стимулювання інвестиційних процесів; вдосконалення монетарної політики; створення сприятливих умов для розвитку підприємництва; удосконалення податкової системи; посилення боротьби з корупцією.

В процесі детінізації економіки, пошуку шляхів легалізації прихованих форм підприємництва, в процесі відтворення нового суспільства необхідно приймати як політичні, так і економічні важелі, які сприятимуть посиленню адміністративному впливу.

В сучасних умовах розвитку України дуже важливою для детінізації економіки країни є узгодженість всіх ланок управління, різних

державних органів. Саме спільні, цілеспрямовані і своєчасні дії спроможні забезпечити ефективність дій щодо детінізації економіки. Необхідно не просто легалізувати тіньову економіку, слід підвищити ефективність державного регулювання в цілому. Що стосується «прихованої», тобто дозволеної, неофіційної економіки, то слід знизити податки, спростити ліцензування. В той же час не можна допускати всюдозволеності, знижувати штрафи і пом'якшувати адміністративну та кримінальну відповідальність, щоб не допустити розростання кримінального сектора.

Змін потребує і чинне законодавство, яке повинно враховувати власний і міжнародний досвід. Велике значення має міжнародна узгодженість в законодавстві і державному регулюванні економіки, оскільки часто суб'єкти тіньової економіки користуються відмінностями в законодавствах країн для отримання доходу.

На шляху детінізації економіки країни державне регулювання грає ключову роль та повинно бути спрямоване на:

- посилення боротьби з корупцією, порушеннями фінансово-бюджетного законодавства;

- забезпечення дотримання законності при використанні державних ресурсів і підвищення рівня фінансової дисципліни в державі;

- забезпечення контролю з дотримання законності при митному оформленні товарів та вантажів;

- посилення боротьби з економічною злочинністю;

- удосконалення процедури банкрутства для недопущення використання її як інструменту тіньової приватизації.

Тіньова економічна діяльність в Україні носить системний характер, що призвело до змін у свідомості, поведінці суб'єктів господарювання. Тому, державна політика повинна бути направлена на стимулювання функціонування підприємств легально, що потребує впровадження заходів щодо зміни встановлених хибних цінностей як суб'єктів господарювання, так і представників влади. Державне регулювання повинно бути направлене на детінізацію економіки, легалізацію підприємництва, заробітної плати, а не впроваджувати проекти, які призводять до зростання частки тіньової економіки. Яскравим прикладом заходів, що сприяють тінізації національної економіки є впровадження недосконалого Податкового кодексу, спроба впровадження законопроекту щодо введення 15% податку на купівлю валюти, законопроекту «Про внесення змін в Закон України «Про акціонерні товариства».

Висновки. Процес детінізації економіки України довгий та складний, однак його можна досягти за рахунок впровадження ефективного

державного регулювання, реалізації державного комплексу заходів, спрямованих на легалізацію економіки, серед яких: створення умов для легалізації зайнятості; сприяння розвитку банківської системи та забезпечення ефективної діяльності фінансових ринків; скорочення рівня монополізації виробництва і розвиток конкурентного середовища; зростання ефективності державного контролю за підприємницькою діяльністю; посилення захисту майнових прав держави; стимулювання безготівкового грошового обороту; заборона безконтрольного уявлення і залучення кредитів; відчуження власності та прийняття на себе зобов'язань неплатоспроможними підприємствами і громадянами; децентралізація, зміцнення судових та правоохоронних органів, законодавчо закріпивши за відповідними інститутами частину податкових доходів; перетворити захист прав акціонерів, інвесторів та кредиторів у державний пріоритет.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бобиль В.В. Розгляд механізму детінізації економіки України [Електронний ресурс] / В.В. Бобиль. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/>
2. Борусевич Х.Ю. Сучасний стан та тенденції розвитку тіньової економіки у посткризовий період [Електронний ресурс] / Х.Ю. Борусевич. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/>
3. Гордієнко М.Г. Тіньова економіка як резерв соціальних перетворень / М.Г. Гордієнко // Право та управління. – 2011. - №4. – С.61-69
4. Кирпа С.В. Тіньова економіка: її суть та генезис [Електронний ресурс] / С.В. Кирпа. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/>
5. Книжка Л.А. Теневая экономика в Украине: причины и методы борьбы с ней [Електронний ресурс] / Л.А. Книжка. – Режим доступу:
6. Колобердянко І.І. Особливості детінізації економіки України на сучасному етапі / І.І. Колобердянко, С.О. Бехтер // Вісник Запорізького національного університету. – 2008. - № 1 (3) .- С. 56-63.
7. Кондрат І.Ю. Тіньова економіка: сутність та сучасний стан в Україні / І.Ю. Кондрат, Т.П. Миндюк. // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.2. – С. 186 – 191.
8. Мазур І.І. Детінізація економіки в контексті глобалізації / І.І. Мазур // Вісник КНУ ім. Шевченка. Економіка. – 2009. - № 73. – С. 30-32.
9. Нехайчук Ю.С. Про вплив тіньової економіки на соціально-економічний розвиток [Електронний ресурс] / Ю.С. Нехайчук. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/>
10. Приварникова І.Ю. Тіньова економіка: причини, обсяги та шляхи їх зменшення [Електронний ресурс] / І.Ю. Приварникова, К.В. Степанюк. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/>
11. Тихончинко О.С. Основные тенденции развития теневой экономики в Украине [Електронний ресурс] / О.С. Тихонченко, В.А. Кондратьев. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/>
12. МВФ: теневая экономика Украины составляет 20% [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://economics.lb.ua/state/2012/11/13/178655_mv_f_tenevaaya_ekonomika_ukraine.html
13. Теневая экономика: «обыкновенный парадокс» Украины [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ostro.org/lugansk/economics/articles/405564/>
14. Тенденції тіньової економіки в Україні у I кварталі 2012 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.me.gov.ua/file/.../Shadow_Ikv2012.d

Анотація. В статті досліджена структура тіньової економіки України, визначені основні причини її росту, запропоновано первоочередні напрямки детінізації економіки в аспекті державного регулювання.

Ключевые слова: державне регулювання, тіньова економіка, детінізація, підприємництво, корупція.

Summary. In this article, the structure of the shadow economy of Ukraine, the main reasons for its growth, the proposed priority areas legalization of the economy in terms of government regulation.

Keywords: government regulation, shadow economy, de-shadowing, entrepreneurship, corruption.

**Рецензент д.е.н., професор УкрДАЗТ Компанієць В.В.
Експерт редакційної колегії к.е.н., доцент УкрДАЗТ Зубенко В.О.**